

Massimo Firpo könyvről írt. Lásd: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, T. XXIV. 1979. 161–171.)

Végezetül néhány megjegyzést a magyar fordításról. A *Palaeologus*-fejezetet lengyelből átültető Varsányi István és a Francken-részletet németből magyarítói Schulek Tibor egyaránt eredményesen birkózott meg a nem könnyű feladattal. Szczuki árnyaltságra törekvő, ugyanakkor lendületes értekező stílusát nem volt könnyű visszaadni. Csupán néhány esetben javasolnék más megoldást: A „Nehéz volna tagadnunk...” kezdetű mondatban Krisztus szerepéről szólva a következő kifejezést találjuk: még azét az öröktől fogva lévő szakadt ruhájú Krisztusét is. A helyes szöveg ehelyett: még az örökléttől megfosztott Krisztusét is. A mondat tehát helyesen a következőképpen hangzik: „Nehéz volna tagadnunk, hogy ebben a mindent átfogó irenikus vízióban alapvető módon átértékelődnek azok a doktrinális elemek, amelyek az „ortodox” unitarizmus számára éppen a kereszténység lényegét alkották és az eszmei sugallat alapvető forrását Krisztus szerepét és funkcióját (még az örökléttől megfosztott Krisztusét is), valamint tanításának erkölcsi tartalmát.” (82. l.) A kétszeres fordítás ellenére megbízható szövegben olvashatjuk a Francken fe-

jezetet is. Egy hiba azonban éppen ennek következtében csúszott be. „Egy azonban biztos: Florenius kritikája a pápaság, a szentek tisztelete és a tisztítóút fölélt, valamint az, ahogy védelmezte a *sola fide* és a *sola scriptura* alapelveit, alapvetően különbözik a reformátori nézetektől.” olvassuk a 88. lapon. A német szövegben valóban ez szerepel, a lengyel eredetiben azonban azt olvashatjuk, hogy Florenius kritikája *megegyezik* a reformátori nézetekkel. Az *Enumeratio* elemzése során említett négyes interpretációt szellemi, irodalmi, erkölcsi és anagógikus helyett helyesebb *betű szerinti, allegorikus, morális és anagógikus* formában magyarítani (104. l.). Ugyanezen az oldalon a vallás és filozófia viszonya mellett helyesebb *értelem és kinyilatkoztatás* – és nem kijelentés – egyezéséről beszélni. (lásd még 106. l.). Néhány sajtóhiba: A 45. lapon a társadalompolitikai jelző mellől elmaradt a *nézetek*. A 80. lapon *artis causa* titok helyett *artis causa tilos*, a 86. lapon *koncenzio* helyett *konverzió* a helyes. A 94. és 157. lapokon tévesen Paumgarten áll Baumgarten helyett.

Balázs Mihály

RÁKÓCZI-TANULMÁNYOK

Szerkesztette Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes.

Akadémiai K., 1980. 779 l.

A fejedelem születésének 300. évfordulója körüli esztendőök nem szűkölködtek jubileumi kiadványokban. A Rákóczi-tanulmányok szerkesztői koncepciója azonban talán mindegyikükön túlmutat igényességével: az utóbbi évek fel lendülő s az eddigieknél szervezettebbé váló új kutatásainak eredményei alapján próbál lehetőleg minél teljesebb képet adni a társadalomtudományok különböző ágaiban folyó munkálatok jelenlegi állásáról. E kötet-szervező gondolat, szerkesztői program jegyében a szabadságharc egyetemes történeti összefüggéseitől a társadalmi fejlődés és az államszervezet kérdésein át egészen a művelődési helyzet és kulturális hagyomány vizsgálatáig valóban széles körkép kerekedik ki: harminc tanulmány és öt, eddig ismeretlen dokumentumot feltáró és értelmező közlés tematikai gazdagsága és sokoldalúsága eredményeképpen.

A hatalmas anyagban való könnyebb tájékozódás – és a tartalmi összetartozás követelményei – végett a kötet négy nagyobb szerkezeti egységre különül el: *Állam és társadalom* – Kül-

politika – *Művelődés és hagyomány* – *Dokumentumok*. S e nagyobb csoportokon belül is jól tömörülő kisebb témabokrok alkotnak szerves egészet.

Hogy nem az évfordulás alkalom, hanem a valóságos igény hozta létre ezt az egyáltalán nem protokoll-kiadványt, arról a szerkesztői koncepción túl maguk a szerzők győznek meg. S nemcsak új eredményeik számbavételével, hanem az eddigi kutatások hiányosságainak, és a még elvégzendő feladatoknak kijelölésével. Mi sem igazolhatja jobban a kötet időszerűségét, mint a Rákóczival és szabadságharcával szemben elkövetett évszázados mulasztások – gondoljunk csak az *Emlékiratok*, de főleg a *Vallomások* mostoha sorsára – pótlásának követelménye és feladata. A legelterőbb tematikájú írások is ennek megállapításával rímelnek egymásra: „Rákóczi és a jobbágyviszonya történelmünk megoldatlan fejezete” (11.), „a kutatás még nem foglalkozott részletesen azzal a kérdéssel, hogy Rákóczi és összeesküvő társai miként is képzeltek el a sza-

lően mindig másként ütköztető kérdéskomplexumot.

Az orvostörténész *Takáts László* műve méltán nevezhető úttörőnek, mégsem csupán e tulajdonsága miatt említendő. Ő sem szakítja ki kora meghatározottságai közül a szabadságharc időszakát: „a kuruc sereg egészségügyi ellátásának vizsgálata csak az akkori Magyarország egészségügyi és szociális helyzetének talajáról indulhat el.” S a hazai viszonyok ismeretén túl elengedhetetlen a kor Európáját is feltérképezni e szempontból. Reális összevetés, s arra épülő következetes, a kor viszonyaival adekvát értékkéítélet csak így hozható. Ezt a nagy többletmunkával járó lépést igencsak érdemes volt megtenni. Általa vált láthatóvá, hogy a szabadságharc központi egészségügyi vezetőségének koncepcionális programja révén, a sebesültellátásban, a kórházi ápolás és a gyógyszerek biztosításában, a járványokkal szembeni intézkedésekben felvették a versenyt a legmodernebb európai államokkal. E tudatos egészségügyi intézkedés-rendszer Kelet-Közép-Európában egyedülálló volt, s gyakran még az osztrákok ilyen irányú tevékenységének is előtte járt. A jelentős alaputatásokat is végző *Takáts László* e tanulmányával olyan fehér foltot számolt fel végérvényesen a Rákóczi-szabadságharc történetében, mely túl azon, hogy ismeretlen és feldolgozatlan volt, ráadásként negatív tudományos és morális értékkéítéletet garmadáját vonta maga után.

Ami az előző két tanulmány értékes pozitívuma, az *Köpeczi Bélánál* (Rákóczi külpolitikája és a szabadságharc nemzetközi jelentősége) a témából fakadó természetszerű sajátosság. Neki eo ipso „hosszú időtartamban” és külföldi kiterjedésben kell vizsgálnia választott tárgyát. S még egy elengedhetetlen feltételt is szem előtt tartott, hogy a felvetette kérdésre a kor valós válaszát megkapja. Ezt maga Rákóczi várta el azoktól, akik az ő külpolitikáját a tényleges viszonyok szabta keretek között akarják analizálni: „A szellem és az emberi előrelátás hány készítményét találja majd az utókor külföldi alkudozásaimban és milyen bizonytalanoknak és túl kiterjedteknek találja majd mindezt, *ha nem vizsgálja figyelemmel a kor körülményeit és mindazoknak a fejedelmeknek és udvaroknak szellemét, amelyekkel tárgyalni kellett.*” (Kiemelést tölem. J. J.) *Köpeczi* nem kevesebbre vállalkozott – kiegészítve eddigi munkásságát e téren –, mint e kívánalomnak eleget téve elemezze Rákóczi külpolitikájában a történeti realitás és illúzió kérdését. E távlatos vizsgálat eredményeként a konkrét nemzetközi helyzet kedvezőtlenége mellett kitűnnek azok a

reális törekvések is, amelyekkel Rákócziék – és más politikusok is – számot vetettek. Összegezve *Köpeczi Béla* állásfoglalását, elmondhatjuk, hogy bár Rákóczi szabadságharca az ismert okok és ellentmondások miatt törvényszerűen elbukott, ám politikai célkitűzéseinek reális elemeit az időök tovább éltették.

Galavics Géza írása (A Rákóczi-szabadságharc és az egykorú képzőművészet) a teljességre törekvés igényével lép meg. Nem készült még olyan képzőművészettörténeti dolgozat, mely e célkitűzést ilyen fokon képes lett volna megvalósítani. A szerteágazó téma anyagát összefoglalva: izgalmas nővumokat is közölve – pl. a zsbíbi csata ábrázolása – úgy mutatja be Rákóczi fejlett képzőművészeti érzékét és nagy műveltségét, egyben propagandisztikus képzőművészeti vállalkozásait, hogy ugyanakkor legfontosabb művészei – az éremmetsző *Daniel Warou* és *Mányoki Ádám* – munkáinak datálását és érzékeny elemzését is elvégzi. Kimutatva azt a hatalmas minőségbeli különbséget, ami az ő korszerű alkotásaikat a kor provinciális darabjaitól elválasztja. Emellett sikerrel kísérli meg az emlékezetes kolozsvári jezsuita diadalkapu teljes – vizuális – rekonstrukcióját és értelmezését is.

Külön kell szólni a könyv Dokumentumok fejezetének két, tanulmányának is beillő dokumentummagyarazatáról és szövegközléséről. *Esze Tamás* – aki éppen ötven éve foglalkozik öt hónappal, az 1703. jún. 16. és 1703. okt. 17. közé eső 125 nap feldolgozásával – eddigi hatalmas kuruc-érdekű munkássága folytatásaként ezúttal is ismeretlen iratcsomó alapján próbálja megrajzolni a labanc tiszai védvonal felbomlásának folyamatát. S az itt lezajlott csaták datálásában a fejedelem *Emlékiratainak* esetenként téves időrendjét is kiigazítja. Mindezt azzal a nem mellékes szándékkal teszi – ő, aki annyi kuruc katona portréját retusálta –, hogy most a labanc szegedi parancsnok, *Globitz* ezredes alakját árnyalja-finomítsa. *Várad-Sternberg János* pedig a magyar–oros diplomáciai kapcsolatok egyik fejezetét dolgozza fel újonnan előkerült források alapján, s munkája azzal a fontos tanulsággal jár, hogy Rákóczi danckai napjaiban világosan látta, hogy a cár ekkor már nem tartotta őt politikai tényezőnek... (Rákóczi diplomáciai beszélgetése és levelezése Kurakin herceggel).

Különös, de talán nem véletlen jelenségre is felhívja a figyelmet a *Rákóczi-tanulmányok*. Arra a sajnálatos tényre, hogy irodalomtörténetírásunk nem tud igazán mit kezdeni a Rákóczi-jelenséggel. (Ezt fogalmazza meg *Tolnai Gábor* is, hang-

súlyozván: „Összefoglaló tanulmányok hiányában nem vállalkozhatunk arra, hogy teljes áttekintő értékelést adjunk Rákóczi hazai irodalmi működéséről.”) Tolnai ugyan szembefordul a polgári irodalomtörténetírás Rákóczi-képével, de magáról az íróról, a mű kvalitásairól szólván általános megállapításoknál nem sikerül mélyebbre hatolnia. Sem a stílus, sem a technika vonatkozásában. *Gyenis Vilmos* a Tolnai Gábor által felvetett gondolatot viszi tovább, amikor Rákóczi vallomásait a hazai emlékirat-hagyomány folyamatában próbálja elhelyezni. Mivel szinte egyetlen műről sem tudjuk minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a fejedelem ismerte volna – szemben a műfaj kiemelkedő külföldi darabjaival –, e tanulmány is az általános elméleti konstrukció szintjén marad. Véleményem szerint az összecsengések inkább a műfaj természetéből, párhuzamos fejlődési tendenciából, a cél és a követendő ideál azonosságából fakadnak, semmint konkrét olvasmányélményből.

A szerkesztők nem törekedtek arra, hogy az egymással tudatosan vagy alkalmyszerűen vitakozó írók élet elvegyék (pl. *Galavics Géza-Rózsa György*), s természetesen egymást támogató-erősítő alkotások is kerültek a kötetbe (pl. *Tolnai Gábor-Gyenis Vilmos; Wellmann Imre-Benda Kálmán*), ilyenkor ismétlés vagy átfedés is előfordul – ez esetben már nem ártott volna közbeavatkozniuk, aminthogy nem a legszerencsésebb megoldás az sem, ha az ugyanazon témát érintő írók közül az egyik mű szerzője új, csak általa tudott, s először talán éppen itt publikált adatok ismeretében érvényes új koncepcióval szolgál, a többiek pedig az adott pillanatban így már elavult szakirodalmi álláspontot ismételnének. Mivel nem kongresszusi előadások közléséről, s

nem két azonos érvényű, de eltérő véleményről van szó, az efféle ellentmondásokat a szerkesztők kiküszöbölhették volna.

A kötet érdemei között tartandó számon az is, hogy a túllelkesültségnek a Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatban oly gyakori, patetikus felhangjai csak elvétve találhatók a tanulmányokban, úgy tűnik fel, e téren sikerült konszenzust teremteni, s a tudományosság hangja elnyomja végre az érzelmi felhangokat.

A *Rákóczi-tanulmányok* írói – a historiográfustól az irodalom- és művészettörténészen át a had-, gazdaság- és orvostörténészig – és szerkesztői elérték céljukat: a valóság tényeire összpontosítva, azok tiszteletében sikerült megközelíteni a „negyedik Rákóczi”, azaz a teljes személyiség rendkívül összetett képét. S e komplex személyiség-kép köré odarajzolták azt a társadalmi-politikai-gazdasági-kulturális-egészségügyi környezetet is, amelynek feltárása a kötet legjelentősebb eredménye, a korszak kutatásának egyik legfontosabb előrelépése. A szerzők tovább oszlatták a romantikus történelemszemlélet még meglevő foszlányait, s példát adtak a tudománysszakok együttműködésében megjelenő objektív tudományosság reális lehetőségeiről.

A *Rákóczi-tanulmányok* kollektív vállalkozása összegezés. A három évtizeddel ezelőtt kezdődő kutatási szakasz eredményeinek összefoglalása. S ha nem jutott is a kutatás minden kérdésben nyugvópontonra, maguk a szerzők és a szerkesztők jelölik ki írásaikban a jövőbeli munka lehetséges irányait és feladatait.

Igy a továbblépés első állomása is a *Rákóczi-tanulmányok*.

Jankovics József

JULOW VIKTOR: FAZEKAS MIHÁLY

Bp. 1982, Szépirodalmi K. 516 l.

Ha majd egy tudománytörténeti összefoglalásban valaki végigtekint a magyar irodalomtörténet fejlődésén, az 1960-as, 1970-es esztendő műfajait, irányait kutatva, nyilván megállapítja: az írói monográfia, a teljes életrajzot és pályaképet adó feldolgozás szinte hiányzik a magyar kutatók „műfajai” közül. A néhány kivétel (Szabolcsi Miklós József Attilája, Nagy Péter Szabó Dezsője stb.) mellett elsősorban népszerűsítő kismonográfiák jelzik – inkább a közönségigényt, mint a kutatói vállalkozókedvet. S még az olyanfajta

költői pályakép mint Horváth János Petőfije is „hiánycikknek” minősül. Sem az Arcok és vallomások váltakozó színvonalú darabjai, sem a szintén ritka korszakmonográfiák nem pótolják a korábban szintén váltakozó színvonalú írói nagymonográfiákat. Már csak ezért is oly öröndetes, hogy – bár posztumusz munkaként – vállalta a Szépirodalmi Könyvkiadó Julow Viktor Fazekas-könyvének kiadását. A kiadó és a szerző szerényen második kiadásként tünteti föl a könyvet, jóllehet nem pusztán az 1955-ös Julow-mű újra-